دێو ئەفسانەو سەربردەی مرۆڤ(١)

خالد جوتیار

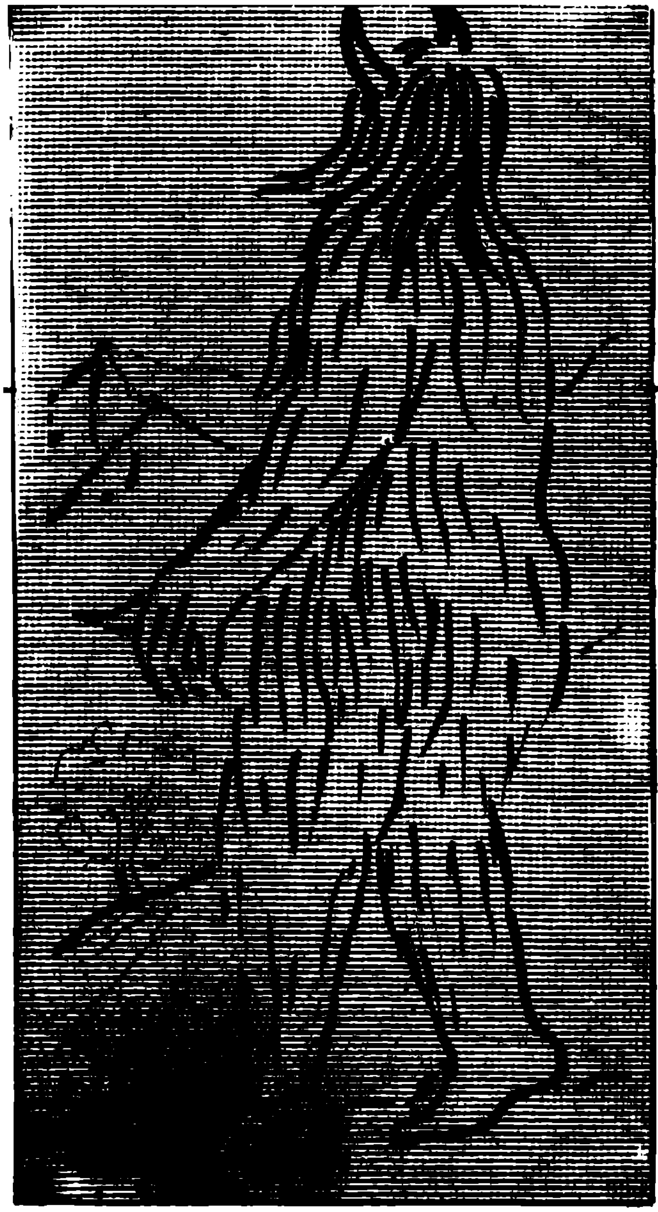

- ئەفسانە -

تا رۆژی ئەمڕۆمان لەگۆڤارو رۆژنامەو کتێبی چاپکراوو کۆڕەکان گوێمان لە زاراوەی - ئەفسانە - دەبێت بە زۆریش لەجێی خۆی بەکاری ناهێنن، یان لەگەڵ زاراوەکانی‌تردا تێکەڵی‌دەکەن، چونکە تائێستا ئێمە لەمەودای زاراوەکانمان نەکۆڵیوەتەوەو راوێژمان لێ نەکردوون. هەر بابەتێکی فۆلکلۆری لەتوانای ئەندازەیی مرۆڤ بەدەرو هەر کارێك یان بەرهەمێك پڕ بە پێستی واقیع نەبێ - ئەفسانەی پێ دەڵێن. زانایانی ئەنترۆپۆلۆژی خوازو ئەفسانە ناس ماوەیەکە مەودای ئەو زاراوەیان دەست نیشان کردووە ئەگەرچی بە پێی هەندێ بۆچوونیشیان تەماوی ترین بەشی زانینە .

ئەفسانە ئەگەرچی لێرەو لەوێ تارمایی کەوتۆتە بابەتی خەراف بەلام سنووری پتەوو هێمای مەودابینی بە قەوارەی خۆی ناباتە بوارێکی‌تر بابەتێکە گەر تێکەڵاوی بوارەکانی تریش بوو بەشێوە خۆی دەگونجێنێ‌و رەمزو بۆ چوونەکانی هەر دەپارێزێ.

ئەو رووداوە لەمێژینانەی دەکەوێتە ئەستی مرۆڤ یان ئەوانەی لەرێی گێڕانەوەو بینین شوێنی کارەساتێکی‌تر هەڵدەگرن و پێداویستەکانی ژیان لەوەختی لێناگەرێ چەکەرە بکات و ببێتە هەلوێستێك بەدرێژایی تەمەن و بۆ ئەولاش دادەکرێ‌و لەبۆنەو شوێنی خۆی لەرامان و بەخۆداچوونەوەو بینایی‌یەکی خودیانە بێ یان دیاردەیەکی دەرەوە دەبوژێتەوەو ئێستای دوارۆژ دەکاتە شێوازێکی بێ پێچراوەی ئەوەیە بە جۆرەها چەشنیش زەینی بدرێتێ‌و لەگەڵ پێداویستە مادی‌و روحیەکانی سەردەمانێ بیگونجێنێ، گونجاندنەکەش دوا لێکدانەوە نی‌یە.

بابەتی ئەفسانە لای هەندێ لە واقیعەوە چەکەرە دەکا، زەمانێ رووی داوە بەلام لەهێنانەوە پێشی بێ‌زەمانی پیشان دەدا ئەو بزرکردنەی مەودای مێژوو، وای‌لێکردووە ببێتە بابەتی سەردەمەکان.

ئەوەی ئەمڕۆ پێی دەڵێن ئەفسانە دێرزەمانێ رووداوێکی راستەقینە بووە، یان نزیکە هەستی مرۆڤ بووە. بەدرێژایی رۆژگاران بوەتە بەرهەمێکی میتۆلۆژیایی بیری خەلك، تەنانەت پاڵەوانە هەڵس وکەوت خەرافیەکانیش لە مێژووی بیری ئەو نەتەوەیە ناکارێکی تریان بووە بۆیە ئارکیولۆژناسەکان لەرێی مەودای زانستی خۆیانەوە دانیان بەو راستی‌یە ناوەو پەیکەری گەلێ خواوەندیش دۆزراوەتەوە.

لە ئەفسانادا: زەمانێکی تایبەتی و زەمانێکی گشتی هەیە توانای

دووبارە بوونەوەو نەبوونەوەی لەگەڵ ئێستاو تایبەتیەکانی فۆرمە گشتی‌یەکەی دەمێنێتەوە ـ ئەفسانە بەزمان پێك دێت بەلام ئەو زمانەش رۆژگار لەگەڵ گۆرانەکانی خۆی دەیکێشیتە سەر دەم تەنیا ناوەرۆکەکەی پێ دەپارێزرێ. ئەفسانە وەك پێشتریش زەینمان دایێ لەبنەرەتدا شوێن و زەمان بەرەو گەیشتنە مەبەستێکی نوێ دەبا لەنهێنی‌یەکانی گەردوون دەگەرێ بە سروشت و مرۆڤەوە.

مادام خەون و حەزەکانی مرۆڤیش وەك پێویست ناهێتە دی، ئەو بەرهەمە بەمیرات بەجێماوانەی لەگەڵ رۆژگاری خۆی دەباتە ئایندەیەکی هێشتان نەهاتوو، چارەنووسی نادیاری خۆیەتی لەگەڵ هێزی ناوەوەو دەرەوە، بەپێی ئەو بیروڕایانە ئەفسانە بەندی دونیای خواوەندو خولقان و لێکدانەوەی نهێنی‌یەکانی گەردوونە.

ئەفسانە نەمرەکانی کوردیش ئەگەر بەردەستمان کەونەوە سەرچەلەی بیری لەمێژینەی بینایی لە دنیا گەیشتنی ئەو مرۆڤە داهاتی سامانی نەتەوایەتیمان مەزن تر دەکات.

دەوروبەریش مرۆڤ قالتر دەکەن و تایبەتیەکانی بیری خەستر دەکەنەوە، لێیان ورد دەبێتەوە، قەیلکی ناوچە بەندی ژیان و بیر دەبەرلێنیتەوە ئاسۆیەکی گەشتر: داهێنانیش هەر هی لایەنێکی دیاری‌کراوی ژیان نی‌یە، بە پێی رۆژگارو قۆناغەکانی بەرایی ئادەمیزاد دەبینرێ یان هەستی پێ دەکرێ.

ئەفسانە جۆرێکە لەخۆیی کردنی هێماکانی دونیا، ئاشنایەتی پەیداکردنە لەگەڵ هێزەکانی ئەولای سروشت و ئەوانەی بە پێی بۆچوونی ئەفسانە مایەی رێکخستن و ئاژاوە بەرپاکردنی دنیایین و زانایانی وەك «مارۆنیکتین و مینوروسکی‌و لاسکۆ هەر وەها نووسەری گەورەی کورد عەرەبی شەمۆ ئەفسانەیان کردووە بە کەرەسەیەك بۆ ساغ کردنەوەی

هەندێ بیرو باوەڕی ئاینی کۆن و تازەی کوردو ئۆبرەزەکانیش دێوو درنج و پەریو رۆژو مانگ.... هتد...».

پێشینان باوەڕیان وابوو خواوەندێتی حاڵەتێکی سروشتە، سروشتیش لەگەڵ هێزی کەسانی کۆمەڵگایەك تەواوەن، خۆگونجاندن و دژایەتیکردنی سروشتیش بنەمای لێکدانەوەو دونیابینی مرۆڤ دەباتەوە ئەولای کاری سادەییو سەرچیغ ڕوانینە ژیان و پەیوەندیە شاراوەکانیو خۆی لەگەڵ بیری مرۆڤ بونێکی تەواوەیە. سامی رووکەشی سروشت بە دیاردەکانیەوە ترسێکی پەنگ خواردوی لەخۆی مەزنتری لەگەڵە، توخمی بنچینەکانی دروست بونی بەرایی تووشی هەروەستەی دەکەن. ئەو نهێنیە گیانیەی بەینی ئەوو سروشت بوەتە ئەو گرێیەی بیر گەردانی گەیشتنە مرازو ویستەکانی بێ.

دیارە ئەگەر توانیمان ئەفسانەو حەکایەتی خەرافو بەشەکانیتر لێك هاوێرین دەتوانین زانستیانەتر بەرهەمە سەرزارەکیەکانمان هەڵسەنگێنین و بەراوردیان بکەین، بە تێکەڵاو کردنیان لایەنەکانیتر دەدۆزینین و ناتوانین سەرەتای میتولۆژیای کوردیش دەست نیشان بکەین. بۆیە چەند بە وردی زەمین بدەینە سامانی نەتەوایەتیمان ئەوەندە لەریشەو پنجە بەراییەکانی بیرکردنەوەی پێشینانمان نزیکتر دەبینەوەو خزمەتێکی بەهادارتری ئەو کەلەپوورە لەبن نەهاتووەش دەکەین.

دێو لە مۆتیفەی ئەفسانان

لەوەتی مرۆڤ خۆی لەسەر ئەو زەویە بینیوەو چەنگە پری خودو سروشت و دیاردەکانیتر بۆتەوە مەیلی سەربردەی ئەو گەران و کاروانە بەهادارەی لێ بوەتە ئەو مێژووەی خۆی بە خاوەنی دەزانیت و ئازاریشی دەدا.

چ لەسەر بردەی دروست بوون و خولقانی هەوەڵین جاری سروشت و ئاسمان و مرۆڤ سەیرترو تەماویتر نیە. وای دەنا کەسێك بیدیبا ئەو گەردوونە چۆن دروست بوو، ئەو زەویە لەکوێوە هات تا ئەوها لەنگەر بگرێو خۆی بخێوینیتە ئەو قەرارەی ئەمرۆ دەبینین، بۆیە نامەقیش نییە ئەوەندە لەنهێنی ئەو گەردوونە بترسێو شەیدای گەیشتنە مەبەستەکانیشی بێ هەر لە عارد لەرزین و بورکان و لافاوو بروسك رابیگرە هەتا دەگاتە شەماڵی فێنك و نمەی باران و پێك نەچوونی بنیادەم و سەین و بەینی دەروونیو مەرگ و ژیانیش.

پیرە منداڵی یەکەمین چۆن پەروەردەکراو قۆناغەکانی تەمەنی بە چ گەیاندە ئەو رۆژەی ئەو هاوسەرەی لە ئامێز بگرێو رەنگ و تۆوی مرۆڤایەتی ئەوها زەمین بەند بکاو دەشبێ وەك ئەفسانە دەیگێڕیتەوە لە

تۆبە قوری دەستی کیهان خواوەند سازا بێو ئەوگیانەی پێرەوادیترابێ - مرۆڤ مەبەستی چۆنیەتی خولقانی خۆی نییە تۆوی بەرایی بنیادەمی لێبوەتە ئەو کەسەرەی هەر بەتاسەوەیە بزانێ چۆن و کەی پەیدابوو، بۆیە سەرلەبەری نەتەوەکانی ئەو دونیایە ئەفسانەی جۆراو جۆریان لەم بارەوە نەخشاندوەو هەوڵیان داوە بە پێی تێگەیشتن و بیرو بۆچوونی بەراییان لەو نهێنە نەمرە بگەن. ئەفسانەی کوردیش ئەگەرچی لەگەڵ بلاو بونەوەی ئاینی ئیسلام تارماییەك دونیاو رەمزەکانی داگرت بەڵام ئەگەر هەندێ بە وردیو خوستی زەمینیان بدەینێو لەگەڵ بیرو بۆچوونی ئەو ئاینە بەراوردی بکەینەوە هەست بە بزوتنەوەی نەمەیوی لێکدانەوەو هەڵوێستی سەردەمێکی خۆمان دەکەین، کە لەگەڵ هەڵکەوتنی باری دەرونیماندا دەگونجێو هی ئەوەیە سەرەتایەکی مەیلەو واقعیانەی لێ هەڵکرێنین و بیکەینە رکەو پاڵپشتی بناغەی ئەفسانەی کوردی، کە بەراستیش بابەتی وا پێویستی بە دەق و بەڵگەی راستەو خۆ هەیەو یەکێکە لە کارە نەمرەکانی دونیای بیری سەردەمایەکی کوردی.

دیارە هەر پیرەوێك یان بیردۆزێکی نوێش گەرانە بە دوای گەیشتنە ئەنجام و پەردە هەڵدانەوەی بابەتی شاراوەیەو هەر لەم رێگەشەوە بابەتە بەر باسەکە روونترو گەش تر دێتەوە دونیای لێکدانەوەو مل ملانێی ژیان بەجۆرێك لە جۆرەکانیش بەشداری کاروانی ژیاری مرۆڤایەتی دەبێ.

هەر جولانەوەیەکی دیار یان ئەوانەی بە بیری مرۆڤ دادێن پێشبەرەی هۆکاریکە دەشبێ کۆ هۆیەکی زۆر بەروون و بزریەوە مایەی خولقانی بابەتێك بن جا ئەو بابەتە شتێکی دیارو بەردەستەیە یان هەلویستێکی دەروونی. هەر بەرهەمێکیش ئەگەر راستەو راست ناوەرۆك نەداتە دەست و نەبێتە شتێکی رەمەکیانە نابێ بە بەرهەمی هورینەویست و بەرەواژی دابنێین و لە دونیای هەستی مرۆڤایەتی توریدی بکەین.

دونیای بیرو یادو کێشەکانی ژیان لە مرۆڤەوە دەست پێ دەکاو بە مرۆڤیش کۆتا دەبێ.

ئێمە ئەفسانە بە مولکی بیریو ژیری نەتەوە دادنێین و لەرووی بوونیەوە بە بەشێکی میراتی بەردەوامی هزری باس دەکەین، لەوێشەوەرێچکەی لێژو رکی گۆرانەکانی لێ دەبنین، بێسنووری بیرکردنەوە لەوەیە لە ناوانێکی هێل بەند نامەییو هۆکارە دەرەکیو ناوەکیەکان بەردەوام لە کۆری ژیان و حەزەکانی مرۆڤ دەسازێن.

تا ئێستاش زۆربەی دەقە ئەفسانەییەکانمان ئەوانەی وەختی خۆی کارێکی رووداوی راستەقینە بووینە بەگێرانەوەی سەرزاران گەیاندویانەتە پلەی پیرۆزیو لەگەڵ زەمینی ئەفسانەیی تێکەڵ بووە ئەوەی بەو پلەیەشی شادکردووە خۆشەویستیو یادی بێپایانی مرۆڤە دەرەق بەو کارەساتەیان کەسێکی پاڵەوان، دەشبینین گەلێ رووداوی مێژوویی یان کەسانی پاڵەوان و نزیکە گیانی خەلك ئەوانەی کاری پیرۆز یان چەپەڵیان

لەرادەبەدەرن مۆرکی ئەفسانە هەڵدەگرن و تێکەڵی بیری میتولوژیایی ئەو نەتەوەیە دەبن.

کەچی هەندە جاریش لە دونیای ئەفسانە دەترازێو ئەرکی بەرایی خۆیو دونیـای کارەسـات و رەمزەکان رادەکێشێتە بەرباس و خواسێکی ناتەبا لەگەڵ هزری ئەفسانان.

دەشبێ ئەفسـانە هەر ئەو خووە پیرەی هەبێو لە قەرارێکی قەوارەبەند نەوەستێو لەگەڵ پێداویستە مادیو گیانییەکانی مرۆڤ پەرە بسێنێو خۆی بگونجێنێ...

پەیوەندی مرۆڤ بە سروشت و دیاردەکانی جۆرە ژیانێکی ئاکار تایبەتیشی لێ سازانـدووەو خولیـای مرۆڤی بەرەوڕامـان و بینـاییـیـەکی مەزن بەرزکردۆتەوەو ئەگەر بەوردی زەینی بدەینێ هەست بە رووداوی بەرەو رووداو یان هەوڵی بەقووڵی تێکەیشتنی پەیوەندییەکانی سروشت دەکەین.

لەبەر هەندێ ئەو ئەفسانانەی رێچکەی دینداریو خواوەندەکان و دیـاردە تەمـاویـەکـانی گەردوون دەگرن هونەریانەتر دێنە روو لەوەی بەرهەمێك بۆ شەو بەسەربردن و رەچاوکردنی هەلوێستێکی کاتی بێ.

ئەو زەمانەی لەئەفسانان توانای دووبارەبوونەوەیان هەبێ ئایندەی ئەوکـاتـانـەیـە لەکـاتی خۆی پێش بینی بۆ کراوەو هەوڵی تێکـەیشتنی پەیـوەنـدیـەکـانی دراوە، ئەو زەمـانـە گیـانی بەردەوامی بە ئەفسـانە بەخشیووەو مۆرك و ناوانی بەرووداوی جارێ نارودا و پەیژە کردووە.

کاتی ئەفسـانە لە گێرانەوەشی کەمترە، دەتوانین پێی بڵێین کاتی ناکـات یان کاتـەکان. مێژوو بزرکردنیش جۆرە هونەرێکە گیانی مەودا فراوانی ئەفسانەی نەمرتر کردووە.

رووداویش وەك خۆی ناگـێرێتەوە یان گێرانەوەی کارێکی زەمینیە پێویستی بەوە نییە کارەساتێکی جولەدار یان مەیوو بکاتەوە بابەتێکی گۆتەییو روحە درامیەکەی بکوژێ.

یان پاڵەوانـەکان بەندی دونیای سستیبکاو بە مۆمیاکراوی بێتە بەرچاوان، بۆیە پەنا دەباتە بەر کاری لە دەروون وەشاوەی بەرایی، حەزی ئەفسانە خوان نزیکە هەستی خەڵکیشە، ئەو بیروبۆچوون و ویستانەیە مرۆڤی ئاسایی ناتوانێ بیانکاتە بابەتێکی هونەریو دەقێکی ئەفسانەیی لێ پێك بهێنێ.

دێوو هەموو شتە غەیبییەکانیتر دەسکردو ئیفرازی عەقڵی بنیادەم خۆیـەتی، هۆکـارێـك یان چەنـدان کردویـانەتە شتێکی نزیکە ژیان و لێکدانەوەی مرۆڤ بۆ هەر مەبەستێکی دیارو بزربێ.

ئەو دێوەی ئەفسانەخوانێك بۆ مەبەستی لەخۆگەیشتن و لەزەت و بەرزکـردنەوەی پلەی بەهای مرۆڤ دەیهێنێتە گۆڕێ، هەندە جاریش بە شتێکی بێدەسـەڵات و نابووت دەچێ لەهەمان کاتیش مرۆڤ لەو پایە خودیەی دەترازێنێ کە دەبوا لە شێوەی هێزێکی بەرگەگرتووی دژواری لامل دابێت کە لەلای ئەفسانە خوان دڵگیرترین و سامناکترین چرکەی ئەو ئەفسـانەیەش ئەو وەختەیە رووبەرووی ئەو هێزە سەرەکیە بۆتەوە، لەوێ ترس و مەرگ و هیواکانی مرۆڤ دەگەنە خالیکی تێك پەڕیوو تەنها سەرەنجام دەتوانێ پەیوەندیە بەراییەکانی روونتر بکاتەوە.

دێو یان /دەیڤە/ی daiva ـ ئاڤێستایی زۆرجارانیش بە واتای ـ ئەهریمەن ـ دوزەخ ـ خراپەو شەریش هاتووە، کە لە ئەفسانەی کوردیش دا هێشتان بەو مانایە بەکاردێن و لەرووی بزوتنەوەی بیری ئەفسانەش هەندەجار وایە هەر هەموو مانا لێك نزیکەکان دەگرێتەوە، ئەووەختە دێوو شوێن و زەمان دەبنە کارێکی تواوەی وا هەستی شلەژاوی پاڵەوانەکە لە بەهای جوانی بروتێنیتەوە یان بەرەو ئەو جوانییە بچێ.

لەرووی واتـاشەوە خەلکی عادەتی بە یەکێك دەڵێن دێو هەندەك نەفرەجاو لامل و دەست نەپارێزو شێوە عەنتیکە بێو بە خەڵکی بنەبان ویست و پلان دانـەری لەبنـەوەش دەڵێن داکـەدێو، ئەو پەیوەندیە لای مرۆڤی کورد تاراپۆش نییە، دڵنیایە ئەو پلان و رێچکە هەڵگرتنەی دەرهەق ژیـانی ئادەمیان کەسێکی راوێژکارو لە تاقیکردنەوان جاقی دەسڕازی گرتـووەو ناراستـەیـان دەکـات، نابینی ئەفسـانەخوانی کورد کە باسی ئەشکەوتی دێوان دەکا دەڵێ:ـ

«ئەحمەد تەمەشای کردێ دەبینی وا دێوەك دانیشتیە لامەکی جۆپەی بەلای راستی دادایـە، هی لای راستـەی بەلای جۆپەی دادایە لەبەر قوناگرێ خۆی گەرم دەکاتەوە».

ئەم شێـوە بنیـادەمیانەی دێو لەمیتولوژیای کوردی بەخواوەندە کۆنینـەکـانی لاپـەڕان دەچێ کەمـرۆڤ سەرەدەمـانێك بۆ بەختەوەریو هێنـانەدی ئاواتێکی بەرەزامەندی خۆی کڕنۆشی بۆ دەبردو قوربانی بۆ دەدا ـ کارە لاییدەیـەکـانی ئەستی مرۆڤ لە دەقێکی واو لەسازاندنی دونیـایـەکی پڕ گرێو مەتـرسیو بنـەرەتە لابەلاکانی هزر دەبێتەوە ئەو رۆژگارانەی هورینەکانی لێ دۆڕاو بەنارەزامەندی خۆی خزایە تەونێکی ترو هێشتانیش بەرێکی تێیان ناگات و سەری لەهەموو نهێنییەکانی دەرناچێت.

هەر مرۆڤـیش کە لە خواوەنـدێـکی خۆی هەڵدەگـەڕێتـەوە، هەستـە نهێنێیەکانی بەینی خۆیو ئەو لە ئاکارێکی غەیبی بیران دوور دێتەوە یاد. ئەوەی ئەفسـانـە بۆ دێوی دادەنێو ئەو دەورە سامناکەی بەخشیوەتێ ترسـێـکـی دەروونـی بەسـالان کەوتـووە، نەك شێـوەو هەڵکـەوتنی

فەسلەجیانەی، لەزۆر هەلس و کەوت و شێوازی ژیانیشدا هەر بەتەواوەتی باسی دونیای ئەولا دەکاو وێنەی دۆزەخی دونیای هەستی مرۆڤە، ترسی ئایندەی نادیارو پڕ گێژەنە، مرۆڤی سەراولێژ هەلواسراو، ژووری یەك لەناو یەکی کلیل وون، ئاوێ سوورو سپیو ڕەش، دڕندەو جانەوەرو سفرەی ڕازاوە، .

دەنگی غەیبیش زۆر جاران ئاقیدەی مرۆڤی لە ڕوویەکەوە گۆڕیوەتە بارێکیتر لە مێژیشە مرۆڤ ئەم خولیایەی کەوتۆتە سەرو دەیەوێ تێی بگا، ئایا دەنگی تواوە لەم گەردوونە هەیە یان هۆکارە نهێنێیەکانی دونیا لەحزەیەکی پەنگ خواردووی لەم ڕووەی دەبەخشیتێ.

ئەو دەنگە غەیبییانەش هەندە جاران هاودەمی هەستی غەریبانەی مرۆڤە ترس و تەنیاییو نیگەرانی لە هزری بە خەیاڵ چووی مرۆڤی نزیك دەکەنەوەو ئەو حاڵەتە لەناو یەکانە تووشی هەر وەستەی دەکەن و لەناخیدا گێژەنێ دەیگرێو خۆشی ون دەکا.

دیارە ئەفسانەخوان دەیەوێ لەڕێی بیرو بزووتنەوەی پاڵەوانەکانی لەلایەنە جۆراو جۆرەکانی نزیك بێتەوە بۆیە دەوری جیاجیاش هەڵدەبژێرێو هەموشیان بەرەو مەبەستێکی سەرەکی دەچن وئەو لای ڕوکارە دیتراوەکانی دێنێتە بەر خەیاڵی خۆی.

دێویش لەو سەین و بەینەی مرۆڤ گەڕانی لابەلای مرۆڤە، دەیەوێ لەو ڕێکەوە بگاتە هەقیقەتی بوون و پەیوەندیە بزرەکانی، بۆیە لە سروشتەوە دەست پێدەکا کە لای ئەو تەماویترین دیاردەی گەردوونە، ئەو هەست بەتەنیایی کردنەی مرۆڤ بۆ سەردەمانیکی دوور کارێکی ئاسانیش نەبوو. لەڕووی شوێن و چۆنیەتی ژیانیش ئەفسانە خوان دەیەوێ لە دوو مەبەست نزیك بێتەوە ئەوەشیان مەبەستی دوورو نزیکە یان مەبەستەکانە کە لەدواییدا دەیکاتەوە سیفەتێکی تایبەتی بۆ هەر دیاردەیەکی خوایی یان غەیبی.

ئێستاش لەگەڵدابێ هەر ئەشکەوتێك دەبینی یەکسەر دێوت دێتەوە یاد، کچی ڕفێنراوی ڕۆژگاران، خەیاڵت بەرەو چەندان نهێنێ دەڕواو ئەوشوێنە لاچاپانەت لادەبێتە پەرستگایەکی لەبەر دەستان دوورو ڕازگری نهێنییەکانی مرۆڤ.

دیارە ئەوەی ئەو کێشەیەی ژیاری مرۆڤایەتی گەیاندە پایەی ئەمڕۆی حەزی گەلێکیشی خستە مەترسیو زۆرانیشی لە پەراوێزان بەجێ هێشت. مرۆڤ کاتێ بەلای کەلاوەیەك دا ڕەت دەبێ لە خەیاڵی خۆی بە ئاوەدانی دەبینی (بۆیە ترسی لێپەیدا دەبێ) هەست بە بوونی ژیان دەکات، دیاردەیەك لە دیاردەکانیش لە هەموویان زیاتر سەرنجی ڕادەکێشێو زەینی دەخرۆشێنن.

ئەشکەوت سامی لەوەش گرانترو پڕ گرێترە، پەناگای دەستی ڕۆژگاری پڕ کێشەیە، ژیانی لاپەڕو گۆشەگیرو سروشت ئامێز خەیاڵ بەندیشە، مرۆڤ لە تەنیاییو بیرکردنەوەو کێشەی هوشیاریو ئەست ئازارێکی زۆر دەچێژێو هێشتان هۆکارێکی فیزیکیش نەدۆزراوەتەوە خەیاڵ بکاتەوە چەند دیمەنێکی تێك شکاوی بەرچاوان و لەگەڵ دیاردەو کارە بزرەکانی سروشت بیسازێنی.

ئەشکەوتیش هەر لە دێر زەمانەوە بێشکەی مرۆڤ و ژ یانی مەلۆتکەییو خواپەرستیو بێزاریو ترسی لێ بەسەر بردووەو لە ڕۆژگارێکیشدا لە دەستی چووەو ناشزانێ چیلێ بەجێهێشت وچی لێبوو، تارماییەکی نهێن سازو کەی ئاشناشی دەبێتەوە.

نزیك بوونەوە لە دونیای دێوان و ئەشکەوت و مرۆڤ و تاریکیو ترس لە گەلێ هەلۆێستی ئاقیدەیی سەردەمانیکی مرۆڤمان نزیك دەکاتەوە، لە هەندێ مۆتیفەی ئەفسانانیش نهێنی ژیان و بەختەوەریو گەیشتنە ئاوات لەگەڵ نهێنییەکانی دێو تێکەڵ و نزیکن، بۆ نموونە «هەبوو نەبوو پاشایەك هەبوو کوڕەکی هەبوو ژنی نەدەهینا، هەر دەیگۆ بابە ئەمن هێلکەی نامێم دەوێ، پاشا دەیگۆ کوڕم لەچیای ڕەشە بەمەنایێ زۆر جێگای دوورە لەکن دێوێ ڕەشیشە»

ئەوەی ئەفسانەشی لەحەکایەتی تر جیا کردۆتەوە، ئەفسانە ناوەڕۆك و بۆ چۆنێکی ئاقیدەبەندی هەیەو مرۆڤ لەبەرامبەریان هەلوەستەی خۆدواندن و پێك چوون و ڕێچکەی باوەڕو دینداری دەگرێ، مرۆڤیشی لێ دەبێتە ڕێ پیشان دەرو ڕوون کەرەوەی مەبەستە پیرۆزەکانی.

زۆر جاریش بیر لەوە دەکەمەوە ئەو نەتەوەی ئێمە بۆ ئەوەندە متووی دونیای ئەو گیانداری ناگیاندارەیەو دێویشی پێ دەڵێ، دەیەوێ چ بیرو ڕایەکی بینایییانەی خۆی پێ دەربڕێ، ناخی خۆیەتی یان ڕۆژگارێك بنەمای ویستە ئەمرەکانی بووە.

هەر چەندە زۆر جارانیش دەبێتە هاودەم و پشتی مرۆی زۆر لێکراو بەلام هەقایەت خوان قەت وەك هێزێکی چاکە خوازو خۆشەویستی یەکاویەك باسی ناکا، ئێمە ئەو لایەنە تەنیا لە کەوە هونەریەکەی دەربڕین دەبینینەوەو هەستی پێ دەکەین.

نهێنی مانەوەی ئەفسانەش لەوەیە هزری هاوچەرخانە هەڵدەگرێو فریای زەوقی مرۆڤی سەردەم دەکەوێ با تووشی ناتەباییشی بکا.

دێوەی بە حیسابی ئەفسانەی کوردی دوورە ژیو لاتەریك و هەست سوارو ئاوەدان بەسەرکەرەوەیە، هەر وەك مرۆڤ باسی دەکرێ، قاچ و دەست و چاوو ئەندامی زاوزێو بیرکردنەوەش بەلام لە دەسەلاتی ئەو هێزاتر مرۆڤە پاڵەوانەکەیە، بنکەی گۆڕاندنی دەسەلاتیشە بۆ کەسانی هێمن ترو هەر لە شێوە شەڕانیەکەی نامینێ تەرازووی دادپەروەرانەش لە ڕۆژگاری ناهەمواردا هەڵدەمێ، بەلام ئەمەیان کە مۆکردنی هێزە بەرەو چاکەو لە هەقیقەتدا مرۆڤ خۆیەتی.

هەر بۆ نموونە «ئەحمەد هەستا کەژاوەی هەربەستا، هەرپێنجیان سواری

کەژاوەی بوون، دێویش لە پێشیان دەڕۆیشت هەتا گەیشتنە ئەو شارەی بابێ ئەحمەدی لێ ئاشەوان بوو سبەینێ خەڵك هاتنە تەمەشایان پاشا گوتی ئەوشۆ ئەو زەلامەی دەکوژین و ژنەکانیش لۆخۆمان دەبەین، هێوارە داهات دێوە کاریتەکی گەورەی هینا کنەخۆی، شەوێ خورامێ پاشای هاتنە سەریان دێوە زۆری لێکوشتن، سبەینێ دێوە بەناو شاری کەت پاشای کوشت و بابێ ئەحمەدی بوە قازیو دێوەشی بەرەڵلاکردو گەڕاوە جێی خۆی.

ئەفسانە خوان مرۆڤێك یان چەند پاڵەوانێك بەباری دژایەتیانەوە هەڵدەبژێرێ، تا بتوانێ لە مەبەستە سەرەکیەکانی خۆی نزیك بێتەوەو شتێکی ئەوتۆ بڵێ لەو گەردوونە دیارو روون بێو بنەچە دەروونی‌یەکانی مرۆڤ تاوتو بکات.

دێویش هەنجەتی ئازارەکانی دەروونە، مرۆڤی پشت گوێ خراوی کۆمەڵ دەیهێنێتە ئەو بارەی سەنجی زۆربە راکێشن و تێیان بگەیەنن ئەوان هەر مرۆڤی زەمتەو زێدەنین و ئەگەر توانرا هێزە ناوکیەکانی مرۆ روژێن و بێنە کاخی کێشەکانی ژیان بەم جۆرە ڕووی بیرکردنەوەی لیکدانەوەی کۆمەڵ دەگۆڕن یان لە تواناداا هەیە بنەمای بیرکردنەوەی شەرخوازی بەرەو چاکە ببردرێت و لەرەگەوە بگۆڕدرێت کە لە کۆتایی هەر هەقایەتێك دەیگری عەقل مرۆڤ بەسەر دیاردەو لیکدانەوەکانی تردا زاڵ دەبێ. دیارە ئێمە لەو نووسینەماندا مامەڵە لەگەڵ روانینی ئەفسانە دەکەین نەك بابەتێکی زانستی‌یانە ئەگەرچی دەشمانەوێ. وشیارانە زەینی بدەینێو لە پەیوەندیە نزیکەکانی ژیانی مرۆڤی بدۆزینەوە. لەو وەختە دەبێ بپرسین لە کاتێکدا دەسکەوتەکانی زانست گەلێ شتی تا دوێنێ بزرو تەماوی روون کردۆتەوە ئایا پێویستمان بەو روانینە ئەفسانەیی‌یانە هەیە !! یان مرۆڤی ئەمرۆ بەتەمای چی ئەفسانەیە.؟

هەندێ زانا دەڵێن ئەفسانە زانستی بەرایی‌یە ، مرۆڤ لەو بۆ چوونەوە ویستوێتی شتێك لەو دونیایە بزانێت و جۆری دروست بوونی لێ شارەزابێت، هەموو کەرەسەو بابەتەکانیشی. رامان و بیرو لە دونیا زانینی خۆی بوو ، بەزۆریش دیاردەکانی لە هەگەرە غەیبی‌یەکان دەبینی‌و نەیدەتوانی هۆی راستەو راست باس بکاو خەڵکیش تارادەیەك بەو هەگەرە غەیبیانەی ئەفسانە خوان رازی‌بوون و باوەڕیشیان پێی دەکرد، چونکە ئەو بە نیسبەت خەڵکی تر مرۆڤێکی وشیارو دنیادیدەو چاوکراوەبوو، بە تایبەتیش ئەو توانا هونەریەی وای کردبوو دونیایەکی سەیر بۆ خۆی بسازێنێو هەر لەم رێگەشەوە بتوانێ باسی نهێنی‌یەکانی ژیانیان بکات، کە خۆیان ئەگەرچی هەستیان پێی دەکرد بەلام توانای دەربڕینیان نەبوو. هەر لەرێی ئەفسانە شەوە دونیایەکی نزیکە هەستی وای سازاندبوو مرۆڤ سەودای چارەنووسی ژیانی خۆیانی لێ ببینن و بەو پەیوەندیە سحراویانەی رازی‌بن چونکە نزیکە خەیاڵیان بوو، تا خەیال و سۆزیش مابێ کە کۆتاییشی نایێ بیری ئەفسانەیی وەك پێویستی‌یەکی گیانی‌ی مرۆڤ لە ئارا دەبێو پەنای بۆ دەبرێت، ئەو روحە شیعری‌یەی ئەفسانان باری نیگەرانی مرۆڤە لەو گەردوونە تەماویەی هێشتان خۆی لێ بە غەریب دەزانێ، زانست ناتوانێ خەیاڵی پاراوی مرۆڤ و خەونەکانی بکوژێ، لەو پەڕی پێشکەوتنی زانست و دەسکەوتەکانی تەکنولوژیا مرۆڤ هۆگری گەرانەوەو غوربەت و سەردەمی مندالی دەبێتەوە ئەو جارە. بە گیانێکی تر دێوو سەربردەی چەرخ و فەلەك و ئەسپی‌با... هتد دەبیتەوە، خۆ مرۆڤ جارێکی کە نایەوێ خواوەندێك بتاشێتەوەو وەك جاری جاران کڕنۆشی بۆ ببباو قوربانی بداتێ، یان تازە بەتازە بگەرێتەوە رۆژانێ هەموو تەلی کارەبا بپچڕێنێو لەبەر چراو قۆدیلکەی پێشان دانیشێتەوە، ئەگەر کارێکی لەم بارەش بکا تەنیا هەوەس بازی‌و یادگارە.

خۆ دوورخستنەوەو لاچەپ گیری هەیە، بێزاری مرۆڤ ناچار دەکا لە کێشە قورسەکانی ژیان لاونیۆ بێ ، باری ژیاوی مرۆڤایەتی ئەوەندە ئاسان نی‌یە لە چاوقوچانێکدا ویستەکانت بێتە دی وەك ئەوەی مۆتیفەیەکی ئەفسانە لێی دەدوێ، ئەفسانە خوانیش خەڵك فێرە تەمبەڵی ناکا ئەوە حەزی مرۆڤەو هێشتان نەیگەیشتووتێ.

مرۆڤی سەردەمیش خۆ دەبێ بە هوشیاری بێتەوە دونیای ئەفسانەو حەکایەتان، هەموو حەکایەت خوانەکان راست بنەوە ناتوانن وەك جاری جاران خەڵکی لە دنیای حەکایەتان رابێننەوە دیوەخانان گەرم کەنەوە، هەر بەشێوەی جارانیشی گوێگر لەگەڵیان ناجووڵێو ناکەوێتە باری خورپەو سۆزو شوون هەڵگرتنەوەی.

بۆیە ئەگەر پێشان حەکایەت بۆ خەڵك بووبێ ئەمرۆ هی دەستەیەو سیفەتە میللی‌یەکەی لەخەمی کەسان دەبینرێتەوە.

ئەمرۆش نەبی پاشەرۆژ لێیان دەکۆڵدرێتەوەو پەیوەندیەکانی لەگەڵ باری هزری نەتەوە باس دەکرێن، نەك وەخت بەسەربردن بۆیە بە هەموو حەکایەت خوانەکانمان لەو چەندان ساڵە توانیان چەند شتێك بکەنە ئاکاری تایبەتی دونیای ئەفسانەو حەکایەت.

لەبەشی هەرە زۆری مۆتیفەی ئەفسانەکان پاڵەوانی رفێنراو کچە، دێوە بەرەو شوێنێکی نادیاری دەبا، لەوانەشە ئەو کچە مرازێکی نەهاتبێتە دی، یان لەژیان هەراسان بووبێ، کچە بچووکی کەسێك بێ (کە ئەم حاڵەتە لای زانایانی فۆلکلۆرناس تایبەتیەکی حەکایەتی خەراڤ)یە، تا لە ئەنجامی حەکایەتەکە بەختەوەر بێ یان سەرتاپای گوزەرانی بکەوێتە بارێکی رێك و بەختیارانە بژیت و خەڵکی کۆمەڵەکەی تێبگەیەنێ مرۆڤی غەدرلێکراو هێزە خوایی‌یەکان لەگەڵین و لە گرفتەکانی بەهانای دێن.

کەواتە دێو ئەگەر چی هێزێکی شەرخوازە بەلام لەو هەلوێستانەی ژیان پاڵپشتی پاڵەوانەکەیەو خۆی ویستەکانی دێنێتە دی.

حەکایەت خوان کچە ئاوات نەهاتوە دیەکەی دادەست هێزێکی نادیارو بەورەنگەش گوێگرو خوێنەر زیاتر پێی نیگەران دەبن و متووی شوون هەلگرتن و چارەنووسی دەبن، ئەو هەڵبژاردنەی کچە لەو بارە دەروونیەوە بەئاگاهێنانەوەی هەستی نیوەمری کەسانی ترە.
بۆ نموونە «هەبوو نەبوو کابرایەك هەبوو سێ‌كچی هەبوو رۆژەکێ دەچیتە شاری، پێیان دەڵێ کیژم هەریەکتان داخوازی خۆتان بڵێن، کچە گەورەو ناوەنجیو بچووك. دەروا... داخوازی گەورەو ناوەنجیەکە جێبەجێ دەکات، هەر هی کچە بچووك نەبێ. کیژەش زۆر پێی نارەحەت دەبێ، بەعاجزی دادەنشێ بۆ شەوێ یەکێك لە دەرگا دەدابە کچە بچووك دەڵێن... دەبرۆ بزانە کێیە چوو، لەپڕ دێوەك رفاندیو بردی، کیژە دەستی بەگریان و هاواری کرد.».
ئەو ئاور لە مراز دانەوەیە سەرەتا بە تۆڵە دەچێ بەلام مۆتیفە دەیەوێ ئەو ئاواتانە لەدەرەوەی دەسەڵاتی خێزان بهێنێتە دی.
«کیژەی بردە ناو ئەشکەوتێ گۆتی ئەوە ماڕێ تووە هەرچشتەکی لەو دنیایەی بڕێی هەیە.».
بەلام کچەی کە لە سەرەتا باوکی مرازێکی نەهێنایە دی لەوژیانە دوور بنیادەمیە بێزار دەبێ و حەزە کەسیەکانی خۆی لێ دەبێتە مرازی گەرانەوە، ئەگەر چی حەقایەت خوان دەیەوێ لەو رێگەوە بەهای رەوشت بکەیەنیتە پلەی باڵاو گرینگی بداتە مرۆڤی شوون بزر لەو ترسەی عەقیدەی ئەو بینادەمە کارێکی بەرەواژ نەهێنێتەوە گۆرێ.
لە پێشتری گوتمان حەکایەت خوانی کورد هەموو نهێنیەکانی ژیان و ئەوانەی خۆی سەری لێیان دەرناچێو ناتوانێ وەلامێکی رەوانیان بداتەوە لەو دێوەی دەبینێو دەیەوێ ئەگەر لەوگەیشت بکاتە گەلێ نهێنی تریش.
بۆیە دوای خوێندنەوەو تێرامانی چەندەها حەقایەتی کوردەواریو وەزیفەی دێوان لەو دونیا بەربلاوەی ئەفسانە دەتوانرێ دێو بە دوو خاوەندی خێرو شەر دابنرێو ئەو دابەش کردنەشی لە ناوەرۆکی هەر مۆتیفەیەك دەبینرێ.
ئەو نموونانەی دەیانهێنینەوە بۆ ئەو مەبەستانەیە، دێوی شەرو دێوی خێر دوو هەبووی سەربەخۆن و لەمۆتیفەی ئەفسانە هەست بەو کردارانەیان دەکەین و بایی چەند لای مرازی پاکی مرۆڤدا سوڕان بەو رەنگەی باسیان دەکەین.

دێوو سەربردەی مرۆڤ

خولقان و پەیدابوونی بەرایی تۆوی بنیادەم کارێکە ئێستاشی لەگەڵدابێ هەریەکەو بەجۆرێ باسی دەکاو رێچکە فەلسەفیەکانیش هەر لەروانگەی باوەری هزری خۆیان شیدەکەنەوەو زەمینی دەدەنێ.
ئەفسانەو حەقایەتی کوردیش بەزۆر بارەوە متوی ئەم سەرچەلەی بەرایییە بوونەو ویستوویانە دوورو نزیك باسی ئەم رەگە پەل وپۆ هاوێژە بکەن، بەلام چونکە مرۆڤی حەقایەت خوانی کوردیش کەسێکی ئیسلام و خواپەرست بووە، بە زۆری هەر لە روانگەی ئاینی ئیسلامەوە زەمین دەداتە ئەم خولقانە با هەندەجاران باری سەرنجی دنیا دیدەیی خۆشی تێکەڵ بکا.
کەچی لە هەندێ شوێن بەتەواوەتی لێکدانەوەی خۆیو ئەقڵی ئەفسانەییش دەخاتە کارو لە حەزو ویستەکانی دەدوێ. بەلام هەر لێکدانەوەیەو ناشتوانێ لە دەربرینە هونەریەکەی زیاد پێدابگرێ، ئەویش لەبەر ئەوەیە خۆی دەکەوێتەوە بن باری دژایەتی لەگەڵ خودی خۆیداو گوێگرەکانیشی رازی نابن بە ئاشکرایی لەو پێرەوە لابدا.
لێکدانەوەی میتولۆژیایی لە دوو بنەمای سەرەکی سەرهەڵدەداو چەکەرە دەکات
١ـ کەم زانیاری دەربارەی ئەو بابەتەی باسیدەکا، دیارە مێشك و لێکدانەوەی ئەفسانە خوانێك سەرباری تاقیکردنەوەو دنیا دیدەیی خۆی خەیال تەڕیو سۆزی غەریبانەی مرۆڤیشە لەدونیاو حەزیش دەکا هەمیشە سەربردەی دروست بوونی خۆی لەگەڵ هۆکارە بزرەکانی گەردوون ببینێو وەك چۆن رێکەوتێکی سەیرو لەناکاو ژیانی دەگۆرێ ئاوهاش لەبوونی خۆی دەدوێ.
٢ـ لای حەقایەت خوان تەنانەت کارە زانستییەکانیش دەستی هێزی غەیبی لەگەڵە، یان باوەر ناکا ئەو پەیوەندیانەی زانست باسیان دەکات لەو توانایە دابن ئەنجامێکیوا بێننە کایەوە.
خۆشی وەك مرۆڤ بە دونیای حەکایەت و ئەفسانە باس دەکاو دەبێ تا خەلکی بە بەرهەمەکەی رابێنێ لە ئەقڵی ئەوانیش نزیك بێتەوەو شتێکی وابلێ ئەوان مێشکیان بکەوێتە سۆراغ و حالەتی باوەرو ناباوەریان بۆ بسازێنێ، ئەگەر تا ئەوە چەندان سالە مەسەلەیەکی وەکو باران بارین دەکوترێ لە هەلمی ئاوی ئەو دەریاو روبارانە دێتەوەو گەلێ تاقیکردنەوەی سادەی رۆژانەشمان هەیە ئەو راستیە بسەلمێنێ کەچی زۆربەی زۆر نەك باوەری پێناکەن بەڵکو بەجۆرە کفرێکیشیی دادەنێن. چونکە لای ئەوانە ئەو بارانە رەحمەتێکی خواییەو ئەگەر ئەو باوەرە زانستییەی لاجێگیر بوو کەواتە دەسەلاتی ئەو هێزەی لەبەرچاوان کەمتر دەبێتەوە بۆیە ئەم جۆرە مرۆڤانە ئەگەر بیانبەیتە دوور موختەبەرێکی زانستیش و لەبەرچاوی ئەم کارە ئەنجام دەی دەتباتەوە سەر عیلمی شەیتان و شتیتر، جائەوە بۆ باران ئەی مرۆڤ خولقان دەبێ چ سەین و بەینێکی تر بنێتەوە.
ئەمانە لەترسی مردنێ ناوێرن باوەر بە زانیستیش بکەن، بەلام جارجارە حەقایەت خوانیك لەبن لێوانەوە بە پەنا دزە خۆی لەقەرەی بابەتێکی وەك خولقان دەداو ئیدی بە بیروڕای لابەلاش دای دەپۆشیتەوە

بۆ نموونە لەم مۆتیفەیە، حەکایەت خوان ترسێك لەخۆی دەردەکاو لەپەنای دێوان زمینەکی دەداتە سەربردەی خۆیو دەڵێ «کورە بە دێوەی گۆ ئەمن دەبمە کوڕێ تو.. دێوە گۆتی ئاخر خیانەتم لێنەکەی.... هەموو کلیلەکانی دایێ، هەر کلیـلی هۆدەی هێلکـان نەبی، ئەو هیلکەیەش هەر لەکن ئەو دێوەی بەدەست دەکەوی.

رۆژەکێ سێ هێلکـەی خستە کونێ دەلاقەی، کوڕ دەیزانی دەست کاتە هێلکـان دێوە لێی بەخەبەر دێ دێوە چووە چیای کوڕە هەستا هەر سێ هێلکەکەی لەبەرکی ناو ڕاپەڕی... کوڕە لەرێیێ خۆی پێ نەگیرا هێلکەکی شکـانـد، کچـەکی لێهاتە دەرێ نەبکەی نەبخۆی تەمەشایکەی هەتا دەست هەراوێ کەڵەکەت گوتی ئەحمەد ئاو ئاو نەبوو، ئەحمەد نان نان نەبوو کچە لەبرسان مرد، رۆیی برەکی دی پێچوو دووەمی شکاند، گوتی بزانم ئەوە چیتێدایە ئەویش عەین کچەکی لێهاتە دەرێو گۆتی ئاو نەبوو نەبوو.. نان نەبوو ئەویش لەبرسان مرد ئەوە دوو.»

لێرە ئەگەر بەوردی زەین بدەینە ئەو پارچە مەقایەتەی تۆمارمان کرد دەبێ بزانـین هێلکـەی ناو ئەشکـەوت و دێـوو کچەی ئاکار شیرین چ پەیوەندیەکی بە دەوروبەرو مەرگ و ژینەوە هەیە، بۆیە دەبێ لەبۆچوونی جیا جیاشەوە زەینی بدەینێو هەوڵ دەین بزانین چ ئاقیدەیەکی کۆن ئەو داوەی بەینی هێلکەو دێوی سازاندووە کچەی کەلەو هێلکەوە دێتە دەرەوە بۆ دەبێ ئەوەندە جوان و ڕێك و نورانی بێو داخوازیەکانی چ نهێنییەکی سیحری بەینی دەرچوون و ژیان دەترازێنێ.

گەڕان و ویستی شەیدایانەی مرۆڤ حەزە خەفەکراوەکان ژیانی رۆژانەیەتیو هەقایەت خوان دەیەوێ مرۆڤ شاد بکاو وای لێنەکا بەجارێ بروخێو نەتەی بەردا.

ئەو دیمەنە سریالیەی کچەو هێلکەی دێوە گەڵێ دیمەن و ئامرازی پەیـوەنـدی پەرانـدووە کە لای هەقـایـەت خوانەکە خەست کردنەوەی دەربرینە ئەو هێلکەیە وەك روحی دێوە وایەو لە هیچ شێوەیەکی تەواو قەرار ناگرێ بەلام هەقایەت خوان نهێنییەکەشی خستۆتە بەینی دێوو ئەشکەوت تا ئەو سێ هێلکـەیەش نەکەوتە دەست پاڵەوان هیچ گرینگیەکی ئەوتۆی نەبوو، لێرەش وەك کارێکی تاقیو فاڵ کردن مەرجی سێیینەی ئەمر دێتەوە گۆڕێو لەسێیەمین کەرەت پاڵەوان دەگاتە مەبەستەکانی، کچی خەون و خەیاڵی تەڕو پاراوی مرۆڤی لاپەڕان، بەلام ئەمجارە لە هێلکەوە بۆ کچ و دوایی کۆترو.. دار لانك، کۆلکەدار... واتە لە شتێکی پڕ گیانی جوان و زەریف بەرەو دیاردەی لە رەنگ دابراوو دوا تەمەنی پیریو پەك کەوتەیی لێرەش دەوروبەر کارێکی زۆر بە هێزی لە مێشك و خەیاڵی بنیادەم هەیە، بینینی لەو چواچێوە تەنراوە رەت ناکاو هەرئەوانەش لە ژیانی رۆژانەیدا دەوریان هەیەو تێکەڵی هەندێ لایەنی لێکدانەوەی دەبن وەك.. دار. لانك، کۆلکەدار.. کانی... بەلام هەریەکەو لە وەزیفەی خۆیدا.

کەس و شوێن و رەمز بۆ مەبەستی دیاریکراوی خۆیان و لەشوێنی شیاودا دێنە ناو دونیای حەکایەت و هەرکە دەورەکەشیان تەواوبوو تەنیا ئاکارێکی هەستەکی جێدێڵن و شێوە هونەریەکەی دەربڕین دەسازێنن.

هەرچی پاڵەوانە سەرەکیەکانە بەدێویشەوە، داوێکە لەسەرەتاوە تا دواییـیـەکـەی تەونی حەکایەتەکە بە گوێری زیرەکیو ژیری حەکایەت خوان تاوتو دەکەن، دێینە سەر نهێنی هێلکەی سێیەم و بەردەوامی مانەوەو گەیشتنە ئاواتی پاڵەوان و هێزە شەرانیەکانی دەرەوە حەکایەت خوان دەڵێ «ئێ سێیـەی کوڕە سەبـری گرت گۆتی وەڵلامی ئەوەی ناشکێنم هەتـا گەیشتە هۆبە رەشمارەکی گۆتی برسیمە رێبوارم هەندەك نان وئاوم دەنێ. هەستان هەندەك نان و ئاویان دایێ رۆیشت هەتا گەیشتە جێیەکی کە ئەوها ئەوێیێبی کەسی لێدیارنەبی، هێلکەی شکاند گۆتی ئەحمەدنان نانی دایێ... ئەحمـەد ئاو.. ئاوی دایێ کچـە ژیـا.. هێنـایەوە، بریە سەرکانیەکی، دارەکی برندی لێبوو بردیە سەر دارێو گۆتی ئەتو لێرەبە هەتا دەچم دەستە شمەکەکت بۆ دێنم».

ئەو سەبر گرتنەی جارێ سێیەمین هۆش هێنانەوە بەرو گەیشتنە پلەی بەردەوامی ژمارە سێیە کە لە ئاکامی دوانەیەکی بەرایی پەیدا دەبێو هەل و مەرجی رەخساندنیشی پەیداکردنی بنەرەت و پێداویستەکان ئەو هێلکـە سیحـریـەی دێـوە بەهۆی ئەو حەکـایـەتـە ئەگـەرچی هوکارە بەردەستـەکـانی سیحر لە شێوەیەکەوە دەیکەنە شێوەیەکی تر بەلام لە کۆتاییدا (کە ئەوەشیان لای من گرینگە) سیفەتی بەردەوامی دەداتێو نابیتـەوە هەڵی سەر ئاوان و لەپـڕێکـدا گوم بێ، وەك ئەوەی لەکۆتایی حەکایەتی «هێلکەی نامێو سۆرێ چاوشین» دیارە بەلام هەر کچە رووت و قوتی ناو هێلکـەی دێـوە بەهۆی بیری حەکـایـەت خوان دێتـە سەر کانیاوێکی دامەن شێدارو ئاکاری خەیالیکی دوورمان لێ دەخرۆشێنێو ئەو رەمـزو هێمـا دەروونیـانە ناچارمان دەکا باوەڕ بە ژیریو وردبینی حەکـایەت خوانەکانمان بکەین لەگەڵ ڕێبازی قوتابخانەی شیکردنەوەی دەروونی نزیکتـریـان بکەینەوە. لەبەر هەندێ کەتەمەشای ئەو تابلۆیە دەکەی مرۆڤ و سێکس و ژیارت لادەبێتە بنەمای لیکدانەوەو بینایی بەرەو نهێنی گەردوون. لە هەندێ حەکایەتی تریش پاڵەوان و دێوی مێیینە ئەم سەرجەلەیەمان بۆ روونتر دەکەنەوە، بەتایبەتیش دیتنی ئەندامی مێینەی دێوەو. ساردبوونەوەی پاڵەوان و سڕبوونی ئەم بینینە مرۆڤ لە تەوژمێکی هەڵچوونی شەرانیەوە دێنێتەوە دونیای خرۆشان و لەزەتی سێکسی بەلام ئەوە لەزەتی حەکـایـەت خوانی کوردە دەڵێ «ئـەحمـەد رۆژەك پەری هاژواچـووە ئاقـاری هەتا پێش نیوڕانێ هیچ نەبوو، بووە نیوڕان گرمە گرمەك لە عاسمانێ لەسەر سەرێ ویپەیدابوو هەرمات دەنگەکە نزیك

بوموه که هات دێوەك بوو لە پێشەوەی نیشت لەگەڵ ئەحمەدی بوە شەڕیان گەلەکیان یەکدی هیناو برد تا شەکەت بوون، دیسان دەستیان پێکردەوە، ئەحمـەد یەك دووجـار بایـدا لە عاردیدا، یەخەی دێوەی بۆوە مەمکی بەدیارکەتن دێوەمێیە بوو، ئەحمەدیش خۆی بە هەردوو مەمکی توندکرد دێوە گوتی بەس مەمکوژە شەرتت لەگەڵ دەکەم... نەیکوشت».

لە زۆربـەی حەکـایـەتەکانی تریش کە کچە خەیالیك بۆ پاڵەوان دەسازێ بەم جۆرە باسی ناکرێت، رەنگە ئەوەش بۆ ئەوەبێ دوایی باسی دەوری سیحری لێبکرێت، مەکە لە زۆربەی کارە سیحریە کۆنەکاندا تیلمە پەڕۆیەکی کراسی یەکێ بۆ ئەوی دیان کار لە سیحربەندەکە دەکاتەوە گۆیا ئەمـە بەشێکی زینـدووە لە گیـانی ئەوی تریـان و بە دەست لێدان و لەبەرکردنی شێوەیەك دەگۆڕێتە شێوەیەکی ترو کەسایەتیەکەی جارانی دەشێوێنێ، بۆ نموونە «لەو دەمی سۆرەی چاوشین چووە سەر کانییێ دیتی شەوقەك لەناو کانییێ دەداتێ دەریێی نەینوکە، وەهای ئاوڕ داوە دیتی کیژەك لەسەر دارێیە چووە سەر دارێ گوتی ئەتو لەچ دەگەڕێی؟ گوتی ئەمن دەسگیرانی ئەحمەدیمە چووە جلکم لۆبینی، گوتی دەمادام وەی گوتیە ئەمنیش خوشکێ ئەحمەدیمە هانەو کراسەی من لەبەرکە... کچە کراسی بەسەر خۆیدا هێنا، سۆرەی چاوەشین لەسەر دارێڕا پارەکی پێوەنا... کچە بوە کۆترەکی شین فڕیو رۆیشت.) لێرە ئەو لایەنە سیحریە لە شێـوەی کراسی سۆری چاوشـین هاتـە پێشێو نهێنی سیحـرەکە لە هۆکارێکی حەسودیەوە پەیدابوو.

ئاکامی دواینیەش ئەوەیە کچەی ناو هێلکەی دێوە دەمینێو دەبێتە هاوسـەری تا هەتایەی پاڵەوان و سۆرێ چاوشین دەمرێ، ئەو سۆری چاوشینـە مامۆستا طارق جامباز دەڵێ «بۆ سۆرێ چاوشین ئەمە سێیەم دەقـە هەرخـۆم بلاوی دەکەمەوە دەقیتریش بلاوکراوەتەوە تۆ بڵێی لە جەنگی جیهـانی یەکـەمـدا کە عەروسـەکـان پێش شۆڕشی ئەکتۆبەرو هەروەها ئینگلیزەکان بە ناخێری گیانیان کە هاتنە کوردستان دەستیان بە تێکدان و کاول کردن و ئاگرتێبەردان و تالان کردن کرد رەنگ و سیمای سەرکردەی هەردوو لەشکرەکە چاوشین و سۆرەفلەبوون ـ تۆ بڵێی ـ ناوی سۆرەی چاوەشین لەمەوە نەهاتبێ.

ئێمـە ناتـوانین ئەو مەزەندەیەی کاك تاریق یەکاو یەك قەبووڵ بکەین و مێـژووی دەست پێکـردنی شەڕی جیهـانی یەکەم بکەینەوە هەگەری پەیدابوونی ئەو پاڵەوان و بۆرە پاڵەوانانەی ناوی سۆرەی چاوشینیان لێیە، ئەگەر وابوو دیارە تەمەنی هیچ حەکایەتێکی وا «٨٠» ساڵ نابێت جامادام کاك تاریـق سۆرێچـاوشـینـی لە ئاکـارو رەنـگ و رووی هەنـدێ لەسەرکردەکانی سوپای عەروس و ئینگلیز هەڵگرتووە خۆ دەبوا شتێکی زۆر ئاسان و تارادەیەك گونجاوتر بێنیتەوە خەیاڵمان ئەویش ئەو هەموو حەیەکایەت و گۆتەو قسەی لێرەو لەوێو مەولود نامە کوردیانەی کە دەڵێن «دوو پیاوی فەرەنگی مووزەردی چاوشینی لەعین» هاتبوون بەدزیەوە ژێر زەمینکیان لێدابوو تەرمی پێغەمبەر (د.خ) دەرێنن و سوور بزری‌بکەن. بەم رەنگـەی مێـژووی پەیـدابـوونی سۆرێچـاوشـین هەزارساڵ زیاتر دەبـاتـەوە ئەولای ئەمـە ئەگـەر بەو حیسـابـە بێ، دەنـا دەشتـوانین لەلایەنیترەوە زەمینی بدەینێ کە جارێ مەبەستمان نییە.

دێوو کێشەکانی ژیان

ژیان بەکارەسات و مل ملانێی مانەوەو مەرگ و زیندەگی مولکی ئەو مرۆڤـەیـە لێی دەژیو لێشی ئاوادەبێ، مرۆڤیش بیزانیبا چ رۆژێك دەمرێو ماڵئاوایی لەو دونیایە دەکا لە قوژبنێکدا هەراسانی لێ هەڵدەگیراو لەترسان زەندەقی دەچوو، یان لەترسی رۆژی مردنێ هەموو ژیانی خۆی دەکـردە خۆشیو لەگـەڵ مێرولەیـەکیش خۆی لاونیـو نەدەکرد یان هەر نەیدەتوانی باسی ئەو لەحزەیە بکات، مرۆڤیش بەوەوە جوانە چارەنووسێکی وونی هەیەو دەیەوێ تەبایی‌و ناتەبایی خۆیو کێشە دەرەکیەکان لەگەڵ تەمـەنی نادیـاری خۆی بسـازێنێ، بۆیـە دەبینی لەگـەڵ ئەو هێـزە لابـەلایـانـەش ژیرانەو جارجاریش شێتانە نزیك دەبێتەوە، یان لەترسی رووداوی کت وپڕ لیکدانەوەو لەدنیا زانینی بەرەو هزری لابەلا دەچێو خۆی بە ئومێدان دەخافڵێنێو وەك کەسێکی وریاکاس دێتە بەرچاوان بەلام خۆشی بە مرۆڤـێکی وریـا دەزانێو نایـەوێ خۆی وادەرخـا کەسێکی سەرەوڕۆو بیرکاڵیشە*ئەو تەسلیم بوونە بۆ هێزی غەیبی لەبارترە نەك مرۆڤ.

ژیـان کێشـە لاوەکیـەکـانیشی لێلادە هەزاران داوە دولکـەو گرێکـوێرەی پڕ مەترسیو نهێنی ئەو سروشتەشی تێدایە، ئەوەی مرۆڤ دەیکـا نیازی دابین کردنی پێداویستە دەروونییەکانی دەرە دەسەلات تووشی کارەساتی غەیبی دەکەن و پەیوەندییە نهێنییەکانی سروشتی دژ وایان لێکردووە هەوڵی دەستگیرکردن و لەخۆ نزیك کردنەوەی توخمی ئەو بابەتانە بدات و لێیان وردبێتەوە.

ئەو خۆیی‌کـردنـەی هێـزەکان و ئەولای هێزی عادەتی هەرترس لەخـۆدەرکردن نییە، بەڵکو هەوڵی گەیشتنە نهێنی ئەو کارە نادیارانەیە ناوکی ئەو گەردوونەی خستۆتە ئەو بارەو ئەو ژیانە سەر دونیاییەی وەها پڕ مەترسی کردووە.

لەو بۆچوونەوە مرۆڤی ئەفسانە سەودای بەدیهێنانی ئەمریبوەو مێـژووی مرۆڤایەتیش سەرجەلەی گەلێ بەرهەمی ئەمری ئەخشاندووە. ژیانی ئاسایی مرۆڤ چەند ساتێکی بێبوونە ئەگەر نەتوانێ کارێکی دیار یان بەرهەمێکی زیندوو دوای خۆی جێبهێڵێو خەلکی تووشی هەروەستەو

رامان بکات.

مرۆڤ بۆ خۆخافلاندنیش هەندێ سەربردەی هەیە دەیەوێ بای‌پێ‌و بیرو روحی خۆی بداو لەدەست ژیانی لەئاون دراو خۆی راتەکێنێ‌و لەو گەردوونە خۆی هەراسان بکا.

هەندە جاریش لەبەرکەم بینی هزرو لیکدانەوەی وادەزانێ ئەگەر لەکۆمەل و دەوروبەرەکەی خۆی زیاتر رۆیی ئیدی ئاوەدانی‌و هەستی مە.ڤایەتی نامینێ‌و تووشی کۆمەلگای گیانداران و درندەو دەعباو دێوو ، لە مرۆڤان نەچوو، یان نیوەمرۆڤی نیوەگیاندار دەبێ‌و لەوێش خۆی ب سێکی ئاقلدا ـ دەبینێ‌و هەر هەندە کارێکیان بەدڵ نەبوو، لەپرشتی‌وا بە خۆی دەسپێرێ ئەگەر لەبەرخاتری ئەوە نەبێ مرۆڤە هەر سەیرمان پێ‌ی دێ.

ئەفسانەخوان بەپێ‌ی بیرو بۆچوونی خۆی بۆ مرۆڤ دەدوێ لەزۆر هەلوێستیش لەچەمکی ئەخلاقی‌و ئامۆژگاریدا دەخولێتەوە، جاری‌واش هەیە رێ‌ی بینایی‌و رامان دەگرێ‌و لەبۆچوونی فەلسەفیانە نزیك دەبێتەوە، بە تایبەتی ئەو ئەفسانانەی باسی چۆنیەتی دروست بوونی گەردوون و مرۆڤ و رووداني لافاو دەکەن، بیروڕام وایە ئەم جۆرە ئەفسانانەمان بە تەواوەتی کەوتوونەتە ژێر باری روانینی ئاینی ئیسلام و ناوەرۆکی بەرایی خۆیان دۆڕاندووە.

بۆیە تائێستاش ناوەرۆکی ئەفسانەی کوردی لەو باوەڕەیە کە هەوڵێن نێرینەو مێینەی بنیادەم حەواو ئادەمن، لافاویش غەزەبە خوا ناردویەتیە سەرئەرزو بەدکاران و لەخوانەترسان و داوێن پیسی لەسەر رووی زەوی پاك بکاتەوە.

خۆ تێکەڵ کردنە لەگەڵ پەیوەندیە بنەیی‌یەکانی ئەولایەنە. ژیانیش هەرتەنیا کێشە سەرەکیەکان نی‌یە، زۆرجاران کارێکی لابەلا، هۆکارێکی رەمەکیانە سەرتاپای ژیان دەگۆڕێ‌و لەوێوە مرۆڤ تووشی قولایی کارەسات و روداوە نادیارەکانیش دەبێ‌و چەنگە پڕی چارەنووسی خۆی دێتەوە.

رێکەوتیش یەکێکە لەو هەگەرانەی یان ژیانی پاڵەوان بەرەو خۆشی‌و بەختەوەری دەباو ئایندەی ژیانی دەرازێنیتەوە یان ئەوەتانێ تووشی نەهامەتی وای‌دەکا رێ‌و رەچەڵەکی دەداتەبەر گەردەلوولەی زەمانەو تارمایشی لەبەرچاوان نامینێ. بەلام جارێ ناشزانین چ گەردیلەیەکی تواوەی ئەو گەردوونە رێ‌وپێکی ئەم رێکەوتە لەگەڵ باری دەروونی مرۆڤ دەسازێنێ‌و چۆن هەلدەکەوێ. مرۆڤ توانای ئەوەی نی‌یە رێکەوت بۆ خۆی رایەڵ بکاو وەك پێویستی‌یەکی خودیانەو ئاکام خێر بیهێنێتە بەر ژیان و مرازەکانی. چاوەڕێ‌ی دەکاو هەمیشە بە پەرۆشەوەیە بۆی باوێ‌و دەردە سەرانگرێکانی بخاتەوە قەوارەی خۆی بەلام ناشزانێ کەی‌و چۆن ئەو رێکەوتەی تووش دێ، کەم تێ‌ڕوانینی واهەیە باسی کەسان و پاڵەوانی

رامان بۆ بکا هەربەو تەمایە دانیشێ‌و یان سەفەرێکی بەونیازەی دابێتە بەرخۆ، ئەوەی لەحەکایەتان دەبینین پەیداکردنی چەند هۆیەکە بەرێکەوتیشەوە، پاڵەوان و خێرخوازانی حەکایەت لەدەستی نەهامەتی رۆژگار بپارێزێ‌و بڵێ ئەو هێزە غەیبی‌یانە بە زۆری بەهانای مرۆڤی زۆر لیکراو دێن بەو رەنگەش ئومێدی چاکە پیرۆزتر دەکا چونکە ئەفسانەش وەك چەمکێکی ئەو ژیانە بەری‌بیری مرۆڤەو بەهەر شێوەیەکیش زەینی دەدەمێ هەر دەربڕی لایەنە جیا جیاکانی خەمی خۆیەتی بۆیە دەڵێ «جیهانگیر رۆیی هەتا گەیشتە سەرکانیەکی گوتی بائیسرحاتەکی بکەم. ئەستورکە جۆیەکی پێ‌بوو فرێ‌ی‌دا ناو کانیێ گوتی هەتا سەرخەوەکی دەکەم ئەستوورکەکە نەرم دەبێتەوە لەخەوێ هەستا ئەستوورکەکەی لەسەر رانی دانا پارووەکی حازرکرد، بیخوا شتێکی بۆرکۆکەی دی‌هات، ریوی‌بوو، پارووەکی لەئەستووکە جۆیەکەی لەدەوی ریوی نا لەپاشدا هەستا بڕوا، مام ریوی گوتی جیهانگیر کێوە دەچی؟ گۆتی مادام بزانی ناوم چی‌یە دەشزانی کێوە دەچم؟ ریوی گوتی خوات بەقوربانی ئەو لوقمە جۆیەکاداتە من ئەمن دێوم خۆم کردیتە ریوی.»

ئەوە تارمایی ئەو رێکەوتەیە لێرەوە حەکایەت خوان دەیەوێ پێ‌ی بە هانای پاڵەوانەکە بێ بە تاقی‌کردنەوانی دابیا هەتا دەیگەیەنیتە مرازی خۆی دیارە ئەو چاکەی جیهانگیر لەگەڵ رێوی‌کرد کەدوایی زانیمان دێوە هەر ئەوەبوو رێرەوی ژیانی پاڵەوانی بەرەو تروسکایی ئاوات برد ئەم خۆگۆڕینەی دێو بۆ رێوی فێلێك بوو حەکایەت خوان سازی کرد لەکەم حەکایەتی تر دەبینرێ، چونکە دێو هەمیشە بەهێزو لامله بە هەلوەشاندنەوەی گرفتە پڕ گرێ‌یەکان دەناسرێ‌و کەم وایە پەنا بۆ فێڵ بەرێ، فێڵ ئەو زەبری هێزە، بەلام لێرە حەکایەت خوان بۆیە وای پیشان دا تا دێوە لە جاری یەکەم بەگیانداروکەك بێنێتە پێش و بزانێ جیهانگیر ئەو چاکەیەی لەترسان لەگەڵ نەکردووە بەلکو ئەو دەمی خۆی بە پاڵەوان و جەربەزەتر بینیوەو سیفەتی پاڵەوانانیش وایە.

لەبەینی پاڵەوان و دێوان، رێچکەیەکی تریش هەیە ئەویش تەبابوونی مرۆڤ و هێزی غەیبی‌یە کە لەشێوەی دێو دەبینرێ بەهەردوکیان بەرەو ئاواتی پاڵەوان دەڕۆن، کەچی ئەوبەیەك گەیشتنەی دێوو پاڵەوان هەموو جار هەر بەشێوەی ئاشتی نایەتە دی، زۆرجارانیش دوای مل ملانێ‌و بەرنگاربوونەوە بەرپا دەبێ‌و ئەوکاتە دێوە داوای پەیمانی دۆستایەتی‌و خۆشەویستی لەگەڵ پاڵەوان دەبەستێ‌و تانەشی گەیەنیتە مرازەکانی بەجێ‌ی ناهێڵێ، تەنانەت خویندەواری ژیریش هەست دەکا پاڵەوان هەرنەوەندە نی‌یە بەدێوە بڵێ: تۆ نەبی من هی ئەو گرفتانەنیم، بۆیە لە شوێنی خۆیتی بڵێن لەو حاڵەتانە دێو گیانی تەواوکەری

پاڵەوانە، هێزە جۆشاوەکانی ناوەوەیە لە شوێنی پێویست دەبینرێ.

ئەم جۆرە لێکدانەوەیە دەمانباتەوە سەر داستانی گلگامش و بەرینگاریەکەی ئەوو ئەنکیدۆ کە دوایی هەستی غەریبیو نامۆیی پاڵەوانیکی وەك گلگامێشی گەیاندە پلەی نەمریو سەودایی.

بۆ نموونە «ئەحمەد هەستا رۆیشت دەبینی وا دوو ژن مەنجەڵەکی دەکوڵێنن و یەکەکیان دەگرییو ئەوی دی پێدەکەنێ، ئەحمەد گوتی ئەرێ ئەوە لۆ یەکتان دەگرییو یەکتان پێدەکەنی، گۆتیان ئەو مەنجەڵەی دەبینی ئەوە ژنەکی وەکی مەبوو، ئەحمەد هەروەی کردێ مەنجەڵی فرێ داو گۆتی ئەدیکا دێوێ کەرگەر، گۆتیان والەو کەروەیە، رۆیشت دەبینی دێوەك واپاری دایتەوە گێیەکی رایەخستیەو گێیەکی بە خۆی دادایە، لە هەسپێ هاتە خوارێ گۆتی کافر هەستە، دێوە گۆتی برۆ جوانکەی ناتخۆم، ئەمەو گۆتی هەستە کافر... دێوە راست بۆوە لێیان بووە زۆرانی کەس کەسی لە عاردی نەدا، هەریەکدیان دەهیناو دەبرد بەینەك وازیان لێك هینا دیسان دەستیان پێکردەوە، هەتا وەیلێهات ئەحمەد دێوەی لە عاردیدا، دێوە گۆتی کورە مەمکوژە، دەبمە ئارقە لە گوێی توو،».

جارێ ئەو ئالقە لەگوێکردنە موڵکاندنی کەسێ یان شتیکە بۆ کەسێکی تر ئەویش وەختی خۆی بە مرۆڤی جەربەزە دەهاتە دی. دیارە لەبەردەم مرۆڤی نەترس گەلێ بۆرە هۆش هەر لەخۆیانەوە دەرەونەوە، کەچی ترس کۆمەڵێ زمینی تەماوی کەلالە دەکات و خۆدی ئەو کەسە ژێر نەبێ نغرۆی دونیایەکی سەیر دێ، رێکەوتی ئەو دووژنە نەبووا هەر لە سەرەتاوە تەونی حەکایەتەکە بە شێوەیەکی تر دەکەوتەوەو دەبوا روداوو ئەنجام بە شێوەیەکی تر بونایە.

ئێمە جارێ نازانین کارە ئایندەیی‌یەکانی چارەنووس پاڵەوان دەبەنە چ مەودایەکی ترو چۆن تەمی گومان پەیدا دەکات، لێرەوە خاڵی داوەدولکێو لەزەتی بیستن و شوون پێی پاڵەوان ناسکتر دەبێو ئەو گرێیە تازەیە بەرەو خولیای ترمان دەبا، بۆیە دوای ئەم رووداوە پاڵەوان بە کردەی سەیرتریش دادەچێ.

کوشتنی دێوە لەزۆر حەکایەتان تۆوی بەردەوامی خراپەو شەر جێدێڵێو هەر بەنەمانی هەموو ئاکارو پاشماوەکانی نابرێتەوەو لە وەختی جیاجیا کارێکی سلبی دەکاتەوە سەر پاڵەوانەکان، ئەمەیان ترسی مانەوەی روحی بەدخوامانەی دێوەیە گۆیا دێو روحی لە ئەشکەوتان و تاریکایی‌یان دەپارێزێ، لەبەرهەندێ حەکایەت خوان دەڵێ «دێوە گۆتی ئەنگو ئەمن هەر دەکوژن بەرێ ئاوێم پێدانەکەن گۆتی... لۆ ئاوێت پێدانەکەین دێوە گۆتی ئەگەر ئاوێم پێداکەن دەبمە پیواز هەر کەسەکی بخوا. دەبێتە بەراز وەڵلا گۆتیان درۆیەکا دێوەیان کوشت و خۆریان وەسەداو، کیژەوەکی کۆریەکردو چشتی‌یە کردو ئیشیەکرد ئاوەکەی تەدوور چارێیە کرد.

وەختەکێ تەرەپیواز دەریکردە دەرێ، دەچوون لەبنراهەریانە کۆری هەتا بەژنە عیسانەکێ دەیان برێو خۆریان وەسەرە داو شینەبۆوە گۆتیان خوشکم نەکەی دەشێوێی کەی لۆمان نەخۆ دەبینە بەراز، گۆتی وەڵلا رۆژەکێ مەحتەل بوو چ پیواز نەبوو گۆتی قیچەکەکێی تێیەکەم، هێوارێ خواردیان برایەکانی بوونە بەراز...»

نەك هەر لەم مۆتیفەیە لە زۆربەی حەکایەتەکانی تریش دا ئەو بوونە تەرە پیازە لەدوو شێوە دەبینرێ

١ـ لە حاڵەتی وەکو ئەم حەکایەتە کە گیانی دێوەی بەد دەنێژرێ، دوایی دەبێتە تەرە پیازێکی سەوز، ئەم سەوزایی‌یە نیشانەی بەردەوامی مانەوەی ئەم روحەیەو وادێتە بەرزمین کە گیانی بەدیش رەنگ و ریشاڵێکی توندی لەو گەردوونە هەیە

٢ـ زۆر جاران پاڵەوانی خێر نەدیتویان مرازخوراو کە بەناهەقی دەکوژرێ، لەسەر گۆرەکەی ئەم تەرەپیازە، پەیدا دەبێو گۆیا گیانی ئەو کەسە دەژێو لەگەڵ توخمەکانی تری سروشت تێکەڵ دەبێو خەلکی‌تر نابێ ئازاری بدات و هەوڵ دەن ئەو نیشانەیە بسرنەوە.

کەوابوو گیانی بەدوو خێر هەردوکیان دەبنە ئەم سەوزایی‌یەی مرۆڤ وریای کارەسات و روداوە پێشینیەکە بکاتەوە، هەر حەکایەتیش دەبێ لە گیانی دێوە مرۆڤی شێوەبەراز پەیدا دەبێ کەبەپێی روانینی ئاینی ئیسلام بەراز گیانداریکی پیسی نەفرەت لێکراوە، بەلام حەکایەت خوان مرۆڤە گۆردراوەکان بەسۆزەوە دێنێتە دونیای حەکایەت و لە هەستی مرۆڤانەی بەرایی‌یان رووت ناکاتەوە، لەبەرئەوە چاوەرێیە رۆژێ ببنەوە کەسێکی هەست ناسك و سیرەکەیان بەتاڵ بێتەوە.

لەهەندێ مۆتیفەی تر دێوە بە لێدان کەسێك دەکاتە بەراز، دیارە ئەو دەست وەشاندنە زەبری هێزە غەیبیەکانیشی لەگەڵەو حەکایەت خوانی کورد پەنا دەباتە بەر ئاقیدەی کۆنینە، لەوانە لێدان بەدار بە دەست، یان فرێدان، کەلەبەینی بەکارهێنانی ئامرازیکی وەك دارو جەستەمە دیارکراوەکە بۆشایی‌یەك هەیە

لەگەڵ تووڕەیی هەستی مرۆڤ ڕەنگە چەند بووەکی نەدیتراو تووشی ئازاربێن و هەر گیانی ئەوانەشە کار لەمەبەسدارەکە دەکاتەوە، بەلام هەندە جاریش دەست وەشێنەکە خۆی تووشی گۆران دێ، وەك ئەوەی تا ئێستا لە کوردەواریدا باوە دەڵێن فلان لەمەچێتر دەستیان لێوەشاندوە یان ئەوەی ئاو بەشەو بڕژێنێ بەگوناحی دەزانن نەوەکاپەریو فریشتەی خێری بەرکەوێو ئازاریان بدات.

زۆربەی ئەو حەکایەتانەی من دیبم دێو بە هەموو ڕەنگەکانی (سپی، بۆر، ڕەش) خراپەن بە پێچەوانەی هەندێ لەو نووسەرانەی وازەن دەبەن دێوی سپی هەمیشە چاکەویستە، ئێمە هەر ئەوەندە دەبینین دێوێ سپی سێیەم کەرەت دێتە بەرچاوان، نیشانەی سپیاتیەکەی هەر بۆ ئەوەیە دوای کوشتنی ئاسۆی بەرەو مەبەستی پاڵەوان ڕوونتر دەبێو فێنکاییەك دڵ و خەیاڵاتی ئەو پاڵەوان ڕۆشن دەکاتەوە.

کەوا بوو حەکایەت خوان ئەو شێوەیە سپیەی دێو هەربۆ کوشتن دێنێتە گۆری، بەلام دەشبێ حەکایەتی تر هەبن من نەمدیبێ ئەم دێوە سپیە بە جۆرێکی تر ببێتە مایەی خۆش بەختی پاڵەوان.

ئەشکەوتی دێوەش بەشێکی هەرە غەریبی، دونیای دێوانەو لە مێژیشە مەترسی خستۆتە مزری خەلك ئەوەهاش خولیای کردوون

ماڵی دێوە بە زۆری ئەشکەوتە کەم جاریش هەیە لەدەشتاییدا بێ، ئەگەر بوو ئەوا لە شێوەی قەسرێکی خۆش بەتەنێی چوار دەور باغ و بێستانە، هەرچی ئەشکەوتەکەیە کۆنتر دێتە بەرخەیالان و وەسفی جوانیشی تێدانییە، لەزۆر حالەتیش جۆگەیەك باس دەکات ئاوێ سوورو ڕەش و سپی پێدادێو هەریەکیشیان بۆ مەبەستێکە... لەوێ پاڵەوان دەکەویتە بەر بیرتیژیو نهێنی ئاشکرا کردن، وادەزانێ ئەگەر دێوەی کوشت دەبێتە خاوەنی ئەم پێداویستانەی دێوەی گەیاندۆتە ئەو پایەی حەزەکانی بەپێی ئارەزووی خۆی بێنێتە دەست.

ئەو ترس و سەودایی‌یەی حەکایەت خوان لەگەڵ خولیای لە مێژینەی مرۆڤ دەجۆشێ، ئەوە وەختێکە خۆی دەدوێنێو هەروەستەیەك لەبەرگێژەنی زەمانەو خودا دەکا، وەك ئەوەیە مەرگی بەرێ کەوتووی خۆی بەرەو گۆڕستان بینێو لەترسان بێتەوە بەر بارانی جوانیو یادو هورێنەکانی.

(١) ئەم لێکۆلینەوەیە بەشێکە لە کتێبێکی میتولۆژیایی هەربەم ناونیشانەی سەرەوە.

ئێمە ئەم نموونەیە لە ل[٢٦] و ل[٢٧] کتێبی تێکستی چەند هەقایەتێکی فۆلکلۆری «ماموستا سەعدوڵلا شێخانی بەم جۆرەی وەردەگرین «کاتەك دێوی ڕەش هات و برماندی گوتی حەسەن پاشا با بەخۆی نەنازی کوری بەرەڵلای دنیایێ کردیە ئەحمەد گوتی... هاوار مەکە برایەکانم بەخەبەر مەینە، ئەوجا بزانم خوا بەمن دەدا یان بەتو، دێوی ڕەش دێتە خورای دەبیتە لێك دان و شەر، ئەحمەد لێی دەداو لووت و لچی دەبڕیو لاشەکەشی دەشاریتەوە . شەوی دووەم دێوێ بۆرە دێ ئەویش دەکوژێ، سێیەم شەو دێوێ سپی دێ دەکاتە برمەبرم، دوای شەڕو هینان و بردن ئەویش دەکوژێ».

وەك بینیمان چاکەی دێوی سپی هەر ئەوەبوو لەسێیەمین جار هاتە مەیدان کە دەکاتە دواجاری،. بەلام ئێمە جارێ هەر هەندەمان بەسە چونکە ئەوە بەپێی بیروڕای فۆلکلۆرناسان مەرجی حەکایەتی خەرافیە.

کەچی لەهەندێ مۆتیفەی‌تر ئەویش زۆرکەم دێوی سپی دەبیتە نیشانەی چاکە بەتایبەتیش ئەگەر کێشە بکەویتە دونیای دێوان خۆیان بەلام خوێنەر وابزانێ دێوێ ڕەش هەنیشانەی خراپ و بەدییەو دێوێ سپیش نیشانەی خێروچاکە کارێکە پێویستی بەبەڵگەو لیکۆلینەوەیەکی ترە، ئێمە لێرە هەر هەندەیان باس دەکەین.

سەرچاوەکان

١. الاسطورة والمعنى /ليڤى شتراوس ترجمة د. شاكر عبدالحميد
٢. الميثولوجيا اليونانيه /بيار عزيمال /ترجمة هنرى زغيب
٣. دراسة الحكاية الشعبية الفلسطينية ـ عبدالرحمن الساريسى
٤. الاسطورة ـك .ك .راثفين /ترجمة ـ هنرى زغيب
٥. لێکولینەوەی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی ـ د. عیزەدین مستەفا
٦. تیکستی چەند هاقەتیکی فۆلکلۆری کوردی ـ سەعدوڵلآ شیخانی
٧. بلاوکراوەی فۆلکلۆر ـ بەشی یەکەم ـ خالد جوتیار
٨. هەمان سەرچاوە ـ بەشی دووەم ـ ئاواز سنجاوی
٩. بلاوکراوەی فۆلکلۆر ـ بەشی دووەم ـ محمد کریم شریف
١٠. کۆمەڵە حەکایەتیکی ـ بلاونەکراوە ـ دەسنووس ـ
١١. فەرهەنگی ئیریەن ـ ڤاج ـ محمدامین هەورامانی